

ТМ	Г. XXXII	Бр. 1	Стр. 149 - 157	Ниш	јануар - март	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	---------------	-------

UDK 81'23+781.1]-053.2(=214.58)(=163.41)

Оригинални научни рад

Примљено: 06.01.2008.

Михаило Антовић

Филозофски факултет

Ниш

ИЗГРАДЊА МУЗИЧКИХ ПОЈМОВА КОД СРПСКЕ И РОМСКЕ ДЕЦЕ (Да ли разлике указују на дубинске сличности?)*

Резиме

У овом раду бавимо се метафоричном концептуализацијом основних тонских односа код српске и ромске деце. На основу когнитивне теорије метафоре Лејкофа и Џонсона, показујемо да се базичне музичке релације доминантно концептуализују метафорично, те да постоје одређене разлике у концептуализацији музичких елемената код популације српских и ромских основаца. Сугеришемо да ове разлике не треба да се тумаче вредносно, већ управо као подстрек за проналажење дубљих когнитивних универзалија са једне, односно истинског поштовања између две заједнице са друге стране.

Кључне речи: музика, концептуализација, метафора, Роми, Срби

Теоријски оквир

Мало истраживање на граници између когнитивне психологије музике и когнитивне лингвистичке семантике, чији опис следи, имало је за циљ да испита сличности и евентуалне разлике у изградњи музичких појмова код српске и ромске деце. На основу постулата утицајне *когнитивне теорије метафоре* (Лејкоф и Џонсон /Lakoff and Johnson/, 1980; 1999), једне од значајнијих школа у савременој англоамеричкој теорији значења, сви апстрактни односи које човек уму концептуализује, а затим и вербално исказује, граде се на основу

mantovic@eunet.yu

* Текст износи резултате мањег дела истраживања обављеног у оквиру рада на докторској дисертацији под називом *Теорија оптималности и теорија метафоре у светлу музичке и језичке компетенције*, која је одбрањена 24. 11. 2007. на Филозофском факултету у Нишу.

процеса *метафоричког проширења*. Нешто поједностављено, овим процесом, апстрактна реалност недискурзивне форме замењује се конкретном реалношћу опажаја, при чему се за опис најчешће користе перципирани гешталтистички однос између говорниковог тела и његове непосредне околине. Другим речима, једини начин да људски ум приђе апстрактном јесте да се послужи конкретним, једини начин да опише некакав опажајно недокучив однос јесте да метафоризује сопствено опажање. Тако говоримо о *ценама* које *расту*, *расположењу* које је *опало*, *надама* које су *потонуле*, или *нискоме паду* онога који је *високо летео*. Све ове језичке актуелизације само су конкретне реализације апстрактне појмовне метафоре, којом се тврди да је све што је ДОБРО истовремено и ГОРЕ, а све што је ЛОШЕ је неизбежно ДОЛЕ.

Метафоричко проширење може да се пронађе у скоро сваком дискурсу, жаргону или техничком вокабулару, па је тако готово свеприсутно и при опису музичких односа. Старо питање естетике музике, да ли ова форма преноси значење или значи "једино себе саму" (Фохт, 1980), губи на актуелности ако за његово разрешење користимо теоријски оквир когнитивне семантике. Наиме, и тзв. "унутармузички" (*високи регистар*, *удаљено место у музичком току*, *задржница*, *прогресија*) и тзв. "ванмузички" описи музике (*поток који жубори*, *карневал животиња*, *клоун у оркестру*) једнако су метафоре којима се покушава вербално (али и концептуално, дакле мисаоно) описати недокучив, апстрактни, самореферентни систем каква је музика.

Аутори когнитивистичке провенијенције (нпр. Збиковски /Zbikowski/, 2002; Џонсон и Ларсон /Johnson and Larson/, 2003; Перлман /Perlman/, 2004; Спицер /Spitzer/, 2004) сагласни су да је метафора основни механизам музичког описа и разумевања. Но, нема сагласности око питања *универзалности*. Док неке студије тврде да је метафора сасвим насумичан феномен, јако културолошки заснован (Палмер /Palmer/, 1976; Цемп /Zemp/, 1979; Фелд /Feld/, 1981), друге износе да су разлике заправо акциденталије, те да је метафора општељудски механизам изградње значења (Џонсон и Лејкоф /Johnson and Lakoff/, 2002). И једни и други имају своје аргументе. *Стојим на становишту да...*, *Ich stehe auf dem Standpunkt daß...*, или *My standpoint is that...* заиста су идентични метафорички конструкти, док су, на пример, српске *казаљке на сату* доста различите од енглеског *the hands of the clock*. Ово питање од нарочитог је интереса за социологе и антропологе. У нашем истраживању, поставили смо га управо у вези са концептуализацијом музике.

Дизајн истраживања

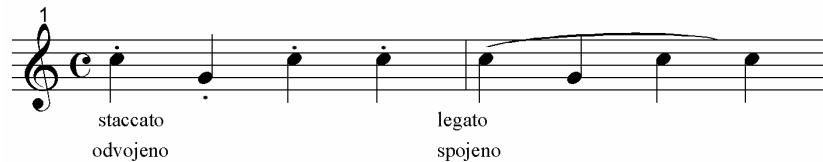
Циљ нашег испитивања био је да суочимо музички искусну и неискусну српску и ромску децу са базичним музичким бинарним позицијама, представљеним кроз десет парова дијаметрално супротстављених музичких елемената (низак и висок тон, слаб и јак тон, лествица која се креће навише и наниже, једногласна и вишегласна тонска прогресија...) и да их замолимо да те односе опишу вербално, некаквом антонимском релацијом. Главна хипотеза била је да ће одговори да буду доминантно метафорични, у складу са постулатима когнитивне теорије метафоре, а помоћна да се дистрибуције метафоричних одговора неће значајно разликовати код српске и ромске деце.

Испитивање је рађено на стратификованом пропорционалном узорку од 90 деце старости 11 година, која су у тренутку истраживања похађала пети разред основне школе. Од тога, 30 деце било је српске националности и похађало један од разреда ниже музичке школе др Војислав Вучковић из Ниша, 30 деце српске националности није имало додатног музичког образовања (похађали су три случајно изабране нишке основне школе), а 30 деце било је ромске националности и није имало додатног музичког образовања (похађали су основну школу Вук Караџић, у коју због локације углавном иду деца ромске националности).

Дражи су бележене као стандардне *wav* датотеке, и пуштане испитаницима са преносног рачунара који је био опремљен слушалицама са микрофоном. Сва питања гласила су "какав је први, а какав други" (тон, сегмент, мелодија...), где су испитаници одговарали како су желели, а све што су причали бележено је као звучна датотека. Одговори су затим транскрибовани, те у тексту тражени придеви-антоними или конструкције налик на антониме које су денотирале први, односно други музички елемент из пара. Тако прикупљени одговори бележени су у базу података, где су на крају кодирани у највише пет категорија, на основу припадности истоветном семантичком пољу или могућности да се за два исказа пронађе адекватан виши родни појам, тј. хипероним. На пример, актуелизације *нижи* и *виши* као и *дубљи* и *плићи* тон сврставане су у исту вишу категорију/метафору – ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ВИСИНА. На крају су анализиране дистрибуције тако кодираних група одговора, за целу испитивану популацију, као и за три дефинисана стратума.

Као илустрацију, за овај рад издвојићемо само једну од десет дражи које смо пуштали испитаницима. Ради се о две идентичне секвенце од по четири тона, од којих је прва одсвирана тзв. стакато артикулацијом (врло кратки, одсечни, одвојени тонови), док је друга одсвирана легато (дужи, спојени тонови, који се "преливају" један у другог). Очекивали смо да ова драж код већине испитаника изазове јасну метафоричну концептуализацију, било "унутармузичку", нпр. *одвојено* и *спојено*, било "ванмузичку", нпр. *скакуће* и *хода*.

Драж: стакато и легато секвенца.
Метафора: тонски односи су начини кретања.

Следеће поглавље износи добијене резултате и покушава да заснује краћу дискусију о проблему метафоризације музике код српске и ромске деце.

Резултати и дискусија

У резултатима приказујемо типичне добијене исказе и дистрибуцију кодираних метафора код три стратума за тонску релацију коју смо приказали у претходном поглављу: ЛЕГАТО И СТАКАТО ОДНОСИ СУ ОДНОСИ КРЕТАЊА. Од још већег интереса биће упоредни приказ статистичких значајности за разлике у дистрибуцијама одговора на *свих десет* коришћених дражи, код српске музички образоване, српске музички необразоване, те ромске музички необразоване деце.

Горе приказана драж је, дакле, изнела исту мелодију изведену стакато и легато артикулацијом, одсвирану дигитално семплованим инструментом који је симулирао истовремени звук дванаест виолина. Овај музички одломак изазвао је велики број вербалних, метафоричких реакција – у основној бази нашло се преко четрдесет антонима. Добијене одговоре кодирали смо у пет категорија, и то на следећи начин:

- (1) ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ПОВЕЗАНОСТИ И ДУЖИНА: испрекидан и продужен; скакуће и повезано; одсечно и повезано; појединачно и спојено; прекида и настави; краће и повезано; одвојена и спојена; краћи и дужи.
- (2) ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ВЕЛИЧИНА: тањи и дужи, нижи и виши, брже и дуже, више и дубље.
- (3) ТОНСКИ ОДНОСИ су РЕФЕРЕНЦИЈАЛНИ ОДНОСИ (који пре свега реферирају на кретање): иде ка циљу и стигао на циљ; удри и чека и држи скроз; старинско и модерно играње; бајка и стварност; кораци и хитна помоћ; цупкање и корачање; као деца и одрасли; капљице и веће капи; жив и мртав; сат и брод; скакутање и мировање; скакутање и шетање; сунце и ветар; бежи и јури; шуњање и ишчекивање; пева и игра; скачу и ходају; клапће и развлачи виолину.
- (4) ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ОСОБИНА: ведре и језиве; одсечна и спорија; нормална и звучна; весела и тужна; чистији и нечистији; лакша и тежа.
- (5) БЕЗ МЕТАФОРЕ: не знам; нејасно; тра пра пра и клавир; стакато и легато.

На основу овакве класификације, добили смо следећу учесталост појмовних метафора код целе популације:

*Табела 1. Метафора: стакато/легато.
Дистрибуција одговора (цео узорак)*

Метафора	Бр.испитаника	Проценат
ТОНСКИ ОДНОСИ су РЕФЕРЕНЦИЈАЛНИ ОДНОСИ	33	36.7
ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ВЕЗАНОСТИ	24	26.7
ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ОСОБИНА	13	14.4
ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ВЕЛИЧИНА	7	7.8
БЕЗ МЕТАФОРЕ	13	14.4
УКУПНО	90	100.0

Конкретан пример био је веома подобан за метафоризацију: деца су углавном била у стању да изграде метафорични опис (14,4% одговора без метафоре). На првом месту су, са солидном предношћу, метафоре које описују опажену релацију ванмузички (36,7%). Унутар устаљене терминологије теорије музике, метафоре о повезаности биле су сасвим прихватљиве за опис две врсте артикулације (26,7% одговора). Те две категорије заједно чине 63,4% испитиване популације, што је веома добар резултат. Односи особина и величина (укупно 22,2%) често су се понављали у свих десет понуђених примера, па је могуће да је њихова употреба у овој дражи (седма по реду емитовања) била последица трансфера.

По стратумима, резултат је следећи:

*Табела 2. Метафора: стакато/легато.
Дистрибуција одговора (стратуми)*

Метафора	Музичари		Срби		Роми	
ТОНСКИ ОДНОСИ су РЕФЕРЕНЦИЈАЛНИ ОДНОСИ	8	26.7%	15	50.0%	10	33.3%
ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ВЕЗАНОСТИ	14	46.7%	5	16.7%	5	16.7%
ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ОСОБИНА	4	13.3%	7	23.3%	2	6.7%
ТОНСКИ ОДНОСИ су ОДНОСИ ВЕЛИЧИНА	1	3.3%	1	3.3%	5	16.7%
БЕЗ МЕТАФОРЕ	3	10.0%	2	6.7 %	8	26.7%
УКУПНО	30	100%	30	100%	30	100%

Pearson $\chi^2=21.3774$; $df=8$; $P=0.006$

Са статистичком значајношћу на нивоу $p < 0,01$ можемо да тврдимо да се дистрибуција одговора разликује код три стратума. Другим речима, млади Срби музичари, Срби немужичари и Роми немужичари различито су метафоризовали опажену музичку релацију. С тим у вези, примећујемо пораст екстрамузичких асоцијација код Рома и Срба немужичара у односу на музичаре, као и изразито доминантну позицију коју су односи везаности заузели код музичара. Ово потенцијално сугерише да ће музичари чешће да употребе интринзичку од екстринзичке метафоре, тј. да ће, чак и у оваквом примеру, који је изгледа врло погодан за референцијални опис, радије да се одреде за терминологију коју су научили у теорији музике. Та терминологија је и сама метафорична, али је укорењена у нашој култури и језику, те се и разликује од оне коју обично употребљавају музички лаици. Разлика између постигнућа српске и ромске деце у конкретном примеру сада нас наводи и да размотримо евентуалне сличности и разлике у дистрибуцијама одговора за свих десет примера које смо користили у истраживању (редом: низак и висок тон, тих и гласан тон, спорија и бржа секвенца, дурски и молски трозвук, иста секвенца одсвирана на труби и виолини, стакато и легато секвенца, једногласна и вишегласна мелодија, дурска лествица одсвирана на више и наниже, консонантна и дисонантна акордска веза).

Наиме, помоћна хипотеза истраживања претпоставила је да између ромске и српске деце неће да буде значајних разлика у изградњи музичких метафора. Како бисмо проверили ову тезу, анализирали смо, посебно, евентуалне разлике у дистрибуцији одговора код Рома у односу на Србе немужичаре, као и код Рома у односу на музичаре (будући да су у овој групи сва деца била српске националности). Да бисмо донели што је више могуће уравнотежене закључке у овом, донекле осетљивом, сегменту истраживања, упоредили смо и постигнуће Срба музичара и Срба немужичара.

Код поређења дистрибуције одговора Рома и Срба немужичара, статистички значајна разлика постоји у седам примера. Нема је у три: трећем, шестом и десетом ($p < 0,05$). Дакле, ромска и српска деца без музичког образовања слично су метафоризовала музичку брзину, светлост, као и консонанцу и дисонанцу. Код тонске висине, јачине, "срећних" и "тужних" акорада, спојених и одвојених тонова, пењања и спуштања у лествици, као и једногласних и вишегласних мелодија, регистровали смо разлике у метафоризацији.

Код Срба немужичара и музичара, статистичка значајност за различиту дистрибуцију одговора јавила се у првој, петој и осмој дражи (висине тонова, молски и дурски акорди, вишегласје). Када смо упоредили популацију Рома и Срба музичара, добили смо разлику у дистрибуцији на нивоу $p < 0,05$ код свих дражи, осим треће и шесте (брзина мелодије и "боје" различитих инструмената).

Табела 3. Упоредни приказ статистичких значајности за различиту дистрибуцију метафоричних одговора (музичари, Срби немусичари и Роми немусичари)

Драж	Музичари – Срби немусичари	Срби немусичари – Роми немусичари	Музичари – Роми немусичари
c1 c2	Chi2=16.455(4) Pr=0.002	Chi2=32.025(4) Pr=0.000	Chi2=40.065(4) Pr=0.000
c1p c1f	Chi2=0.218(1) Pr=0.640	Chi2=9.355(2) Pr=0.009	Chi2=21.351(2) Pr=0.000
60-120bpm	Chi2=3.224(4) Pr=0.521	Chi2=2.175(4) Pr=0.704	Chi2=3.019(4) Pr=0.555
c1c2-c1c3	Chi2=5.018(4) Pr=0.285	Chi2=11.425(4) Pr=0.022	Chi2=16.218(4) Pr=0.003
Cdur-cmoll	Chi2=20.476(4) Pr=0.000	Chi2=33.016(4) Pr=0.000	Chi2=28.400(4) Pr=0.000
труба-виолина	Chi2=6.173(4) Pr=0.187	Chi2=4.552(4) Pr=0.336	Chi2=5.284(4) Pr=0.260
stacatto-legato	Chi2=7.412(4) Pr=0.116	Chi2=9.774(4) Pr=0.044	Chi2=10.091(4) Pr=0.039
1-више гласова	Chi2=17.848(4) Pr=0.001	Chi2=13.046(4) Pr=0.011	Chi2=9.741(4) Pr=0.045
навише-наниже	Chi2=7.633(3) Pr=0.054	Chi2=8.185(3) Pr=0.042	Chi2=7.962(3) Pr=0.047
конс.-дис.	Chi2=4.419(4) Pr=0.352	Chi2=5.208(4) Pr=0.267	Chi2=17.811(4) Pr=0.001

Дакле, од десет опажаних дражи, две српске популације имају различиту дистрибуцију одговора у три, ромска и српска немусичка популација у седам, а ромска и српска музичка популација у чак осам примера. Ово сугерише да између српске и ромске деце постоји одређена разлика у метафоризацији музичких односа, што је било у нескладу са нашом поменутом хипотезом. Мислили смо да ће разлике да буду на нивоу акциденталија и да неће статистички да се потврде. Но, резултат нас је донекле изненадио.

Свакако да не сугеришемо да постоје некакве суштинске разлике између ромске и српске заједнице, или културе, и да је то разлог за различиту метафоризацију музичких односа. Пре ће бити да разлика потиче из упознатости са стандардном музичком терминологијом на српском језику. По свему судећи, српска музички необразована и нарочито ромска деца без музичког образовања нешто су мање "уроњена" у изразе који се користе у званичној теорији музике па зато користе делимично другачије антониме да опишу музичке односе које су управо опазили. Ово може да буде последица другог матерњег језика, нешто другачијих културолошких матрица, а можда и

недостатка пажње на часовима музичке културе, где је било могуће да се упознају са многим од термина који су нас у овој студији занимали. Разговор са психологом ОШ Вук Караџић, коју похађају ромска деца, открио је да се углавном ради о слабијим ученицима који, нажалост, најчешће потичу из социјално угрожених породица. Током попуњавања анкетног упитника, пре испитивања, сазнали смо да је у овој групи била готово једна четвртина ученика који су бар једном понављали разред, па је можда и та чињеница имала одређеног утицаја. Даље наше тумачење не мора да иде: разлоге дубље од ових пре треба тражити у социолошким истраживањима.

Желимо сасвим јасно да истакнемо да разлика у одговорима српске и ромске популације не треба да се тумачи вредносно, већ управо као подстрек за проналажење универзалне основе за изградњу музичких метафора. У том смислу, нешто другачији одговори ромске деце за наше истраживање представљали су право благо: знатно више од музичког и нешто више од српског лаичког стратума, они су били изразита "наивна" популација у погледу упознатости са музичком терминологијом. Док су Срби музичари редовно називали тонове "вишим и нижим", мали Роми су их углавном звали "већим и мањим". Док су српски ученици говорили о лествицама које иду "навише и наниже", код Рома су се оне кретале "унапред и уназад", тј. "ка мањем и ка већем". Управо су такве вербалне реакције омогућиле да извршимо поређење са стандардним метафорама, и тиме покушамо да проникнемо у заједничку подлежну основу, која се можда налази "испод" површинских разлика, те тако и укажемо на евентуалну универзалну основу метафоричног мишљења. Рад са српском и ромском децом је свакако омогућио да се дубље истраже основне хипотезе когнитивне теорије метафоре Лејкофа и Џонсона.

Закључак

Наше мало истраживање указало је на извесне разлике у музичкој метафоризацији код српске и ромске деце. Будући да се радило о дескриптивној студији, покушај објашњења излази из оквира емпиријског истраживања и прелази у домен спекулације. Могуће је да су на разлике утицали језик, успех у школи, те културолошки обрасци, где пре свега мислимо на често помињану тезу (можда и стереотипну) да се у ромској заједници музици придаје много већи значај него што је то случај код већинског народа. У сваком случају, и без обзира на донекле неједнаке дистрибуције одговора, подлежне сличности у концептуализацији, попут оне о "великим и малим", тј. "високим и ниским" тоновима, извесне су. Ако и постоје, разлике никако не треба да буду оправдање за дискриминацију, већ управо вредност коју треба чувати и неговати. За когнитивног семантичара, оне саме представљају изазов за детаљније изучавање значајног фе-

номена метафоризације, где се покушавају пронаћи дубље везе између наизглед кроскултурално различитих језичких актуелизација (Антовић, 2007). За социолога, антрополога, а, надамо се, и сваког човека, оне треба да представљају вредност по себи, која ће нас водити ка бољем разумевању између српске и ромске заједнице, те, једнога дана, и истинској мултикултуралности у овом делу света.

Литература

- Антовић, М. (2007), "Концептуализација тонских односа код деце: од лингвистичке семантике до семантике музике", *Примењена психологија: друштво, породица и понашање*, Филозофски факултет, Ниш, 177-191.
- Feld, S. (1981), "Flow Like a Waterfall: the Metaphors of Kaluli Musical Theory", *Yearbook for Traditional Music*, 13, 22-47.
- Фохт, И. (1980), *Савремена естетика музике*, Нолит, Београд.
- Johnson, M. and Lakoff, G. (2002), "Why Cognitive Linguistics Requires Embodied Realism", *Cognitive Linguistics* 13(3), 245-263.
- Johnson, M. and Larson, S. (2003), "Something in the Way She Moves: Metaphors of Musical Motion", *Metaphor and Symbol*, 18(2), 63-84.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980), *Metaphors We Live By*, Chicago University Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1999), *Philosophy in the Flesh*, Basic Books.
- Palmer, F. (1976), *Semantics: a New Outline*, Cambridge University Press.
- Perlman, M. (2004), *Unplayed Melodies: Javanese Gamelan and the Genesis of Music Theory*, University of California Press.
- Spitzer, M. (2004), *Metaphor and Musical Thought*, University of Chicago Press.
- Zbikowski, L. (2002), *Conceptualizing Music: Cognitive Structure, Theory, and Analysis*, Oxford University Press.
- Zemp, H. (1979), "Aspects of Are'are Musical Theory", *Ethnomusicology*, 23, 1: 5-48.

Mihailo Antović, Niš

CONSTRUCTION OF MUSICAL CONCEPTS BY SERBIAN AND ROMANI CHILDREN (Do Differences Point to Underlying Similarities?)

Summary

In this paper, we deal with the metaphorical conceptualization of fundamental tonal relations in Serbian and Romani children. Based on Lakoff and Johnson's Cognitive Metaphor Theory, we show that basic musical relations are predominantly conceptualized metaphorically, and that there are some differences in the conceptualization of musical elements among Serbian and Romani elementary school students. We suggest that these differences are not to be interpreted as value judgments, but that they should rather encourage the pursuit of deeper cognitive universals on the one hand, and of genuine respect between the two communities on the other.

Key Words: Music, Conceptualization, Metaphor, Romanies, Serbs